

¹Андрієнко Л.О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко: Дис...канд.філолог.наук. К., 1996. - С. 51. ²Чижевський Д. Історія української літератури.- Тернопіль, 1994. - С. 241. ³ Курьер ЮНЕСКО. Бароко.- Октябрь, 1987. - С.7 ⁴ Макаров А. Світло українського бароко. - К., 1994. - С. 216 ⁵ Українська поезія. Середина XVII ст. - К.,1992, - С. 170. - Подальші покликання на це видання. Далі покликання на це видання дається в тексті із вказівкою сторінки. ⁶Величковський І. Твори. К., 1972.- С.150. ⁷Українська література XVII століття. - К., 1987. - С.203. ⁸ Там само.- С. 217. ⁹Величковський І. Твори. - С.55. ¹⁰ Там само.- С.115. ¹¹Софронова Л. Принцип отражения в поэтике барокко // Славянское барокко.- М. 1987. -С. 81. ¹² Величковський І. Твори.- С.89. ¹³ Крива Б. Пересотворення світу. - Львів, 1996. - С. 204. ¹⁴Величковський І. Твори. - С.151. Далі покликання на це видання дається в тексті із вказівкою сторінки. ¹⁵Смирнов И.П. Художественный смысл и эволюция поэтических систем. - М., 1977. - С. 136. ¹⁶Українська поезія: Середина XVII ст. - С.150.

Піх М.М., асп.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СКЛАДНИХ СЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕТИЧНІЙ МОВІ

Словесне відображення кольорових відтінків у всьому їх різноманітті - одне з найцікавіших і найскладніших завдань поетичної мови. Виразною стильовою ознакою поетичного мовлення є активне вживання складних слів, що відзначаються різними словотвірними типами та багатством семантики. Для наукового вивчення великий інтерес становлять складні слова на позначення кольору, які є логічно-змістовими заміниками словосполучень, часом порівняльних зворотів, речень. Вживання складних кольороназв зумовлене естетичними настановами того чи іншого автора, особливостями художнього мислення, ідейним спрямуванням твору.

Складне слово – це “таке поєднання двох чи (рідше) трьох і більше повнозначних слів або основ слів, яке становить собою одну лексему, реєструючи якість явища, предмет чи взагалі якийсь елемент об’єктивної дійсності і за формою нічим не відрізняється від простого слова”¹.

Основним способом творення складних слів – іменників, прикметників, прислівників – є основоскладання. “Основоскладання – це поєднання кількох основ слів за допомогою інтерфіксів о, е або без них”². Результатом основоскладання є складні слова або композити, що відзначаються більшою виразністю, емоційністю і образністю, ніж прості. Вони ніби додатково характеризують описуване явище, подію, дають їм часто несподівану оцінку. Кольоронайменування, утворені способом основоскладання, перебувають у процесі формування, більшість із них ще не фіксують словники.

Щоб виділити структурно-семантичні групи складних назв кольорів, потрібно чітко класифікувати слова, що безпосередньо позначають кольори, і слова, що мають те або інше відношення до кольорів.

В українській мові серед назв кольору Л. Пустовіт виділяє два ряди слів. Слова першого ряду – білий, червоний, зелений, жовтий, сизий, синій, сірий, чорний – становлять ядро лексико-семантичної групи на позначення кольору. Слова другого ряду – білявий, білястий, червонястий, кремовий, крейдяний, лляний, пурпуровий, калиновий, кармазиновий, цеглястий, салатовий, землистий, сивий, срібний, сніжний – семантично об’єднуються навколо перших. Основні назви кольору здебільшого праслов’янського або індоєвропейського походження. Слова другого ряду точніше визначають кольори або кольорові відтінки та постійно доповнюють і збагачують категорію назв кольорів української поетичної мови. Вони походять від перших або взяті з інших лексичних категорій від назв реалій об’єктивної дійсності.

Вживання назв кольорів другого ряду визначається наявністю денотата, тобто назва кольору базується на основі зіставлення з назвою предмета, що має яскраво виражене забарвлення, і лише поступово, з розвитком абстрактного мислення, ця ознака могла відділитися і мислитися окремо.

Називання кольорів, утворене за колірною схожістю, здійснюється за семантичним принципом, – як результат встановлення зв’язків між відомими предметами та явищами об’єктивної дійсності. Тобто, слова-кольороназви передають колірну якість предмета вмотивовано: бузок - бузковий, золото - золотий, сніг - сніжний, земля - землистий, ворона - вороний, кров - кривавий, віск - восковий, вогонь - вогняний, попіл - попелястий,

буряк - буряковий, гірчиця - гірчичний, бронза - бронзовий, сонце - сонячний, місяць - місячний, трава - трав'яний, солома - солом'яний та ін.

У поетичному мовленні часто зустрічаємо стилістичні прийоми обігрування кольорів, які виступають у ролі епітетів. “Поєднання назв кольорів з різними поняттями свідчить і про закономірності використання традиційних образів, які вже стали певною мірою певними символами, і про новаторське вживання слів із семантикою кольору для створення емоційно-оцінних метафоричних означень, які не мають прямого значення кольору”³.

До структурно-семантичної класифікації назв кольорів сучасної української мови також відносимо:

1. Групу назв неозначеного кольору, як *барвистий, різнобарвний, багатобарвний, прозорий, безбарвний*;

2. Групу назв “строкатих” кольорів: *строкатий, пістрявий, плямистий, рябий, яблукатий, картатий, цятатий, гречаний, семенястий, зозулястий, сорокуватий* та ін.

3. Категоріальні, загальні назви, як: (*кольоровий* – від *колір*, *забарвлений* – від *барва*, *зафарбований* – від *фарба*);

4. Групу прикметників типу: *світлий, ясний, блискучий, осяйний, темний, сутемний, тьмяний, матовий, загорілий, брудний* та інші;

5. Назви кольору, що виражають кольорові відтінки предметів з точки зору різних атрибутів кольору: насиченості, світлоти, тональності, суб'єктивно-емоційного сприйняття, візуально-психологічного враження (*холодний, теплий, гарячий, глухий, приглушений, різкий, крикливий, свіжий, пишний, соковитий, живий, сухий, легкий, важкий, ніжний, веселий, похмурий, моторошний*).

6. Назви джерел світла (*сонячний* – від *сонце*, *місячний* – від *місяць*, *зоряний* – від *зоря*, *веселковий* – від *веселка*);

7. Назви характерних кольорових предметів (*золотий* – від *золото*, *бронзовий* – від *бронза*, *вишневий* – від *вишня*);

8. Фізичні терміни типу: *інфрачервоний та ультрафіолетовий*, які означають невидимі промені.

В українській мові складні назви кольорів утворюються за усталеними словотворчими моделями, бо “раніше створене служить базою новому”⁴. Найбільш продуктивною моделлю

вживання складних кольороназв є двочленні (або двоскладові) слова.

Семантичні особливості прикметника як лексико-граматичної категорії зумовлюються характером означуваних реалій, тому слова на позначення кольору, в першу чергу, виражаються граматичною категорією прикметника. Для лексико-семантичного аналізу складних слів на позначення кольору характерні прикметникові означальні форми.

З погляду семантики основ, які входять до складу складних кольороназв (поєднання слів першого чи другого ряду з відтінками кольорів, словами, які ми зараховуємо до групи кольоронайменувань, словами індивідуально-авторського сприйняття), і відношень між ними за “Словником епітетів української мови”⁵ можна виділити такі структурно-семантичні групи складних назв кольорів:

1. Складні назви кольору, обидві основи яких складаються зі слів першого ряду (зелено-сивий, зелено-синій, жовто-сірий, червоно-чорний і т.д.). Для підсилення ознаки кольору часто вживається повторення основ (білий-білий, чорний-чорний, синій-синій та ін.). “Естакади, підйоми - і раптом Синьо-жовтий прапор спалахнув!” (Є. Маланюк)⁶, “Ще тільки декуди блищить рілля у чорно-синій соковитій барві” (М. Рильський), “Тоді - до царства вод зелено-синіх,... звучить наш дух тривожачи і нині” (В. Барка), “Цвіли із серця на лужку червоно-жовті маки” (А. Малишко), “Через біле-біле поле йде веселий дідуган” (Б. Олійник), “Вже небо не біжить тим синьо-білим бігом В своєму зорехмарному ряду” (М. Вінграновський).

2. Складні кольороназви, одна з основ яких складається зі слів першого ряду, а інша - зі слів другого ряду (біло-попелястий, бронзово-зелений, бузково-синій, жовто-червонуватий, молочно-білий): “Не червону, а жовто-іржаву Ти одержав у дідичність кров, Щоб кріпить прокажену державу І спугоювати Дніпро” (Є. Маланюк), “Під ворітьми, де літа мої проходили, Я об спогади спіткнуся, мов загнуданий. І хлюпне мені тремкою прохлагою Твоїх пальців лебедино-біла музика” (Б. Олійник), “Але чую я тремтіння срібно-білих її крил...” (О. Олесь), “Як не любити зими сніжно-синьої На Україні моїй...” (М. Рильський). Для передачі одного кольору немотивуюча назва кольору може поєднуватися з мотивуючою. Семантично ці складні

кольороназви рівнозначні порівняльним зворотам: білосніжний - білий, як сніг; барвінково-синій - синій, як барвінок; молочно-білий - білий, як молоко.

3. Складні слова на позначення кольору, обидві основи яких складаються зі слів другого ряду (білясто-зеленавий, ржаво-бурий, бурувато-червонуватий, вогняно-кривавий): “Руда орда копиць у виднокружжі, І сонця кров солом'яно-руда” (М. Вінграновський), “Блакитний цвіт, а мед який Зберуть бурштинно-золотий!” (О. Ющенко).

4. Поєднання назв “строкатих” кольорів із назвами кольорів першого або другого ряду (червоно-плямистий, рудорябий,): “І серце кров, мов стадо кіз, жене. Воно також плямисто-вогняне. Як на плечах ця шкура леопарда” (О. Ольжич).

5. Поєднання назв неозначеного кольору з кольоронайменуваннями першого чи другого ряду за допомогою прикметникових основ -барвний, -цвітний, -колірний (багряноцвітний, бузковоцвітний, зеленобарвний): “Де небо стає від пожеж багряноцвітне, Де прахом залізо і камінь стає” (М. Бажан), “Червонобарвне в нас б'ється серце нерозгадане” (В. Стус), “А ватра, ватра - дивовижний світ, золотоцвітний сад казковий” (О. Ольжич). Складні прикметники-кольороназви цієї групи творяться здебільшого за допомогою числівникового компонента сто-, три-, семи- і прикметникових основ (трибарвний, семибарвний, трикольоровий, стоцвітний): “Зерном посіваймо братів золотим і щастя бажаймо стобарвного їм” (М. Рильський).

6. Кольоронайменування, одна із основ яких позначає слова першого чи другого ряду, а інша вказує на ступінь їх насиченості (блідо-блакитний, темно-оливковий, восково-блідий, яскраво-жовтий, ясно-червоний, вишнево-яскравий). Насиченість визначає силу вираження колірною тону. Для передачі насиченості, яскравості, інтенсивності кольорів використовуються компоненти світло-, ясно-, яро-, яскраво- та ін., а малонасиченості, слабозабарвленості, неяскравості - компоненти блідо-, блякло-, темно- та ін. “Був ранок - як хітон із тиші і туману з обличчям сонця восково-блідим” (Л. Костенко), “І сон на крилах ясно-золотих торкнувся вій, і світ погас і стих” (В. Барка), “Темно-синя на село Опустила ніч крило” (П. Дорошко), “І земля ... Мліє солодко в соняшно-яснім меду, В першій, росній красі пелюстків” (Є. Маланюк).

7. Поєднання слів першого чи другого ряду з компонентами, що вказують на яскравість кольорів. Блідність, тьмяність, відсутність блиску передають такі прикметникові основи, як матово-, мутно-, тьмяно-, -туманний та інші (жотувато-тьмянний, матово-білий, мутно-жовтий, темно-зелений, тьмяно-синій, тьмяно-золотий, мутно-червоний, туманно-сизий), а такі прикметникові основи, як блискучо-, іскристо-, променисто-, сліпучо- та інші характеризують блискучі, яскраві кольори, які випромінюють світло (блискучо-сивий, сліпучо-червоний, іскристо-зелений, янтарно-променистий, блискучо-срібний): “Цей спалах снігу, тьмяно-синя тінь від частоколу огорожі” (В. Стус), “Осінь димна, осінь тьмяно-золота на пустельнім київськiм холмі” (М. Бажан), “Падав циганський дощ, іскристо-блакитний, прозорий, як павутинка в краплях роси” (В. Дрозд).

8. Складні назви, одна із основ яких містить якісну, чи якісно-психологічну характеристику кольору, а інша складається зі слів першого чи другого ряду. Це група таких кольористичних назв:

0* гарячого та холодного спектру (червоно-гарячий, жовтогарячий, синювато-прохолодний, тепло-рожевий, холодно-зелений): “Пестив її медово-гаряче тіло і клявся у дикій своїй любові” (К. Мотрич), “Б’ється синьо-холодна хвиля, шумить” (А. Шиян);

1* непевної кольорової якості (брудно-зелений, невміто-червоний): “Гурт дає замурзано-сірєнке вважати хмарне небо без дощів” (Ю. Гаржієв);

2* компоненти складних слів, що вказують на насиченість, концентрацію кольору, прозорість та чистоту (прозора-білий, густо-синій, небесно-чистий): “...вколо рук моїх гадюками мотався Густо-зелений ліс водорослин і трав” (М. Рильський), “...І зранені, криштално-синіх гір Черкали гордо крижані вітрила” (О. Ольжич).

9. Велику групу становлять складні прикметники, в яких фіксується колір, характерний для предметів (жовтокрилий, багряноперий, зеленотравий, чорнобровий, синьомундирний, золотокосий, білогривий, сизокрилий, зеленоокий): “Минула ніч, і сонце білогриве Несе на тросі огненому день” (В. Симоненко), “А зеленотраве стоптали поленько цвітуше” (В. Барка), “Білокрилий золототканий стане ранок знов” (Х. Алчевська), “Любове моя

вогнекрила, Ти линеш в осінню даль” (Д. Павличко), “Хоч небо обросло барвінком хмар, і кору обмотує вечірня втома, – подай мені з голубооких мрій, візьми від мене кароокий спомин” (Б. Бойчук).

10. Надзвичайний інтерес становлять складні прикметники, в яких сполучаються не зв'язані за смыслом основи, часто несумісні. Саме завдяки несподіваним поєднанням в одному слові непоєднаних основ досягається найбільший художній ефект. У таких складних словах часто один із компонентів містить:

3* суб'єктивну оцінку (ніжно-голубий, зловісно-червоний, ніжно-золотий, байдужо-сірий, свіжо-зелений): “І бачить завчасу він плями гуми На свіжо-рожевім обличчі” (О. Ольжич), “І тільки спомини цвітуть у ній, як зорі, як у житях багряно-ніжний мак” (В. Сосюра), “Війни зловісно-чорні крила хижі Уже летіли вдалину” (А. Малишко);

4* елементи образно-відчуттєвого сприймання (соковито-зелений, казково-голубий, празниково-білий): “Як прохопитись чорнокриллям під сонцем божевільно-білим?” (В. Стус), “З молодих імен ім'я благословенне! Витривалее життя стрімко-зелене” (П. Тичина), “Падала промінням на холодні груди, проганяла думу чорно-навісну” (О. Олесь), “І зимним мерзлої води Ось ранок стигне мертво-білий І ледве блакитніє” (Є. Маланюк).

11. Складні кольороназви, що складаються зі слів, які ми зараховуємо до групи кольоронайменувань чи слів індивідуально-авторського сприйняття. Ці складні слова на позначення кольору не містять слів першого чи другого ряду, а їх основне значення проявляється через стилістичні прийоми обігрування кольорів та метафоричні відображення (свіжо-листяй, ясноокий, прозорочисте, свіжовмитий, зоряно-рясний, темно-оксамитовий, іскристо-прозорий, буйнолистяй, трепетно-ясний): “Кленові листки - Це ранок рум'яно-морозний” (М. Рильський), “Великодня ніч, темно-оксамитова, тепла і пахуча” (М. Івченко), “Темніє лист на світло-темнім небі, І біля неба гріється зоря” (М. Вінграновський).

Відносні прикметники, що формують складні кольоропозначення, звичайно належать до усталених і можуть виступати у будь-якій позиції: вишнево-рудий, золотисто-карий, охристо-білий, червоно-вохристяй, зелено-іржавий.

Аналіз складних слів з колористичним елементом дозволяє зробити висновок про різноплановий характер семантики цих

комполітів. У поетичному мовленні колористичний елемент вживається як у прямому значенні, характеризуючи зовнішній вигляд різних предметів і явищ навколишньої дійсності, так і в переносному, метафоричному значенні. Нейтралізуючи семантику кольору, складні прикметники набувають символічного змісту.

Структурно-семантична класифікація складних слів на позначення кольору, створена за семантичним принципом, відбиває специфіку творення кольороназв, які регулярно вживаються в поетичній мові.

Запропонована класифікація свідчить про те, що українському поетичному слововживанню властиві різні типи поєднання семантики основ, які входять до складу складних слів на позначення кольору. Це слова першого та другого ряду, слова, які ми зараховуємо до групи кольоронайменувань, відтінки кольорів, слова індивідуально-авторського сприйняття та інші.

Лексико-семантична група складних кольороназв сучасної української мови є відкритою системою і може доповнюватися новими назвами.

¹Плющ М.Я. Словотворення та його вивчення в школі. - К., 1969. - С. 69. ²Сучасна українська літературна мова : Підручник за ред. М.Я. Плющ. - К., 1994. - С. 158. ³Пустовіт Л.О. Поетичний словник Бориса Олійника // УМЛШ. - 1989. - С. 56. ⁴Потебня А. Из записок по русской грамматике. - М., 1958. - Т. 1. - С. 131. ⁵Словник епітетів української мови // За ред. Л.О. Пустовіт. - К., 1998. - 431 с. ⁶Тут і далі цитуємо за названим словником.

Сухолитка О.І., асп.

СТИЛЕТВОРЧІ МОЖЛИВОСТІ ЕПІТЕТІВ СИНІЙ, БЛАКИТНИЙ, ГОЛУБИЙ В ПРОЗІ В. ШЕВЧУКА

“Коли епітет б’є стрілою у
саму щонайглибшу суть...”
М.Т. Рильський

У художній прозі епітет покликаний виділяти характерні риси об’єктів образного мислення, точніше передавати думку, надавати